Anna Maria van Schurman

Anna Maria van Schurman

Slimmer dan iedereen
Keulen 5 november 1607 - Wieuwerd (Friesland) 14 mei 1678
Herzien door Tommie van Wanrooij

Hoe slim je ook was, als vrouw kreeg je in de zeventiende eeuw geen toegang tot de Latijnse school en al helemaal niet tot de universiteit. Er was één uitzondering: Anna Maria van Schurman. Zij was zo getalenteerd dat ze met gemak het vereiste niveau voor wetenschappelijk onderwijs haalde. Ze mocht aan de Utrechtse universiteit colleges volgen, maar moest wel apart zitten van de mannelijke studenten, in een speciale nis, achter een gordijn.

Een leergierig meisje

Van Schurman kwam uit een calvinistische Antwerpse familie, die via Duitsland in Utrecht terechtkwam. Daar bleef ze het grootste deel van haar leven. Een gevelsteen in het pand Achter de Dom 8 herinnert aan één van de adressen waar ze woonde. Haar ouders zagen haar leergierigheid en artistieke aanleg al vroeg en zorgden voor goed privé-onderwijs. In het autobiografische boek *Eucleria* (*De goede keus*, 1684) keek ze er dankbaar op terug:

> Aan hen moet ik dit getrouwe getuigenis geven dat zij hun kinderen niet alleen in de menselijke letteren, maar ook in de godvruchtigheid, zo ver die bij hen bekend was, hebben gezocht op te kweken, en dat zo ernstig en naarstig, dat […] zij ons van kindsaf door een [voor]treffelijk Huismeester [lieten] onderwijzen, ook met zulken voortgang dat ik, een kind zijnde van drie jaren (hetwelk mij daarna verhaald is) het Duits lezen, en ook een gedeelte van de Catechismus uit het hoofd opzeggen kon. (Van Schurman, *Eucleria*, 20)

Terwijl Van Schurman opgroeide, werd haar vader haar belangrijkste leraar, maar ook door zelfstudie leerde ze veel. Later ontplooide ze zich bovendien door ideeën uit te wisselen met grote geleerden uit binnen- en buitenland. Ze beheerste uiteindelijk een hele rij talen (naast Nederlands, Latijn, Grieks, Frans, Duits en Engels ook Hebreeuws, Chaldeeuws, Arabisch, Syrisch en Ethiopisch). Daarnaast was ze geïnteresseerd in de theologie, geschiedenis, aardrijkskunde en wiskunde. Haar kunstzinnige talenten ontplooide ze bij Magdalena van de Passe, de dochter van de bekende Utrechtse graveur Crispijn van de Passe. Van haar leerde Van Schurman zowel de graveernaald als het krijt hanteren.

Brieven en gedichten in Latijn en Nederlands

Van Schurman schreef al jong poëzie en kwam rond 1620 in contact met Jacob Cats en Anna Roemers Visscher. Zij waren meteen onder de indruk van haar kennis en artistieke kwaliteiten. Toen haar roem zich in bredere kringen verspreidde, leerde ze ook de dichters Jacob Revius en Constantijn Huygens kennen. De meeste brieven en gedichten schreef ze in het Latijn en Frans. Bij wijze van uitzondering bedankte ze in 1632 Cats met een Nederlands gedicht voor het toesturen van zijn eveneens volkstalige embleembundel *Spiegel van den ouden en nieuwen tijdt*. Het boek was prachtig uitgevoerd; er stonden goudstempels op het omslag en de bladzijden hadden goud op snee:

> De gifte die ik roem, en niet genoeg kan roemen,
> bekleedt de waardste plaats van ’tgeen ik ‘mijn’ mag noemen
> het uiterlijk sieraad, ’t goud dat van buiten glimpt
> is maar den laagsten trap, waarvan men hoger klimt.
> Daarbinnen leit de kern van deze schat verborgen,
> doch zo verborgen heet ’tgeen doorbreekt als den morgen,
> een kostelijken peerl, waar ’t goud de schel van is,
> van oorspronk ongelijk, en zo ik niet en mis,
> het een is uit den schoot der aarden voortgekomen,
> en ’t ander uit den glans des hemels dauw genomen.
> Zulks is ook dit juweel: den hemel geeft het licht
> dat bliksemt overal, in dit vermaard gedicht.

Geleerde contacten

Via haar broer Johan Godschalck kreeg Van Schurman steeds meer intellectuele contacten, onder andere met de professoren Daniel Heinsius, Caspar Barlaeus, André Rivet en Gisbertus Voetius. In een briefwisseling met de theoloog Rivet stelde Van Schurman dat ook vrouwen aanleg voor wetenschap en literatuur hadden en daarom ook moesten worden toegelaten tot de universiteit. Daarbij stelde ze Rivet - weliswaar heel beleefd - heel kritische vragen:

> Ik betwijfel echter wat u in deze zaak als een algemeen beginsel naar voren brengt. U … schrijft: ‘Misschien is het niet voor iedereen raadzaam om dit leven te kiezen; het kan volstaan als sommigen, daartoe geroepen door een bijzonder instinct, zich soms onderscheiden.’ Indien hiermee gehuwde vrouwen die zich bezighouden met huishoudelijke zaken … worden bedoeld, stem ik onmiddellijk toe, maar als we meisjes bedoelen die met geestelijke begaafdheid zijn toegerust en die ruimdenkender worden opgevoed – zoals ons tijdperk er in groten getale voortbrengt – dan kan ik minder gemakkelijk

> instemmen. Een grote bewondering voor de wetenschappen … noopt mij namelijk om datgene wat het waardigst is te worden verlangd door allen niet als zeldzaam te bestempelen in ons sekse. (Van Schurman aan Rivet, 1 maart 1632, in Van Schurman, *A Practical Problem*, 42. Vertaling door de auteur)

In 1638 werkte Van Schurman deze brieven uit tot een manuscript, vertaald uit het Latijn: 'Verhandeling over de geschiktheid van de vrouwelijke geest voor de wetenschap en de letteren'. Dit geschrift bewoog de theoloog Voetius ertoe om Van Schurman uit te nodigen voor zijn colleges aan de Utrechtse universiteit. Ze zou daar colleges volgen in de letteren en de geneeskunde. Na bemiddeling van de schrijvende arts Johan van Beverwijck verscheen de 'Verhandeling' in 1641 in druk. Daarmee werd Van Schurman een Europese beroemdheid. De 'Utrechtse Minerva' – een toespeling op de godin van de wijsheid uit de klassieke oudheid – werd in talloze lofdichten geprezen en haar werk werd in het Frans en Engels vertaald en steeds opnieuw gedrukt.

Van Schurmans belangrijkste doel bij haar studie was, naar eigen zeggen, een beter begrip te krijgen van de Bijbel en theologische discussies. Ze bleef bewust ongehuwd om zoveel mogelijk tijd aan de studie en het schrijven van verhandelingen te kunnen besteden. Dankzij het familiekapitaal was dat geen probleem.

Aansluiting bij labadisten

In de jaren 1660 kwam Van Schurman in contact met de predikant Jean de Labadie uit Genève. Zijn ideeën over een zuiver leven vanuit het geloof in Jezus Christus spraken haar erg aan. De Labadie zocht de aanwezigheid van God in de mensen zelf en legde minder nadruk op de Bijbel. Toen hij in 1669 de gereformeerde kerk de rug toekeerde, sloot Van Schurman zich als één van de eersten aan bij zijn huisgemeente, die naar hem vernoemd werd. Tevergeefs deed de Utrechtse kerkenraad een beroep op Van Schurman om terug te keren naar de gereformeerde kerk. Ook de scherpe kritiek van haar geleerde en letterkundige vrienden legde Van Schurman naast zich neer. Ze trok met de labadisten mee naar Duitsland en later naar het Friese Wieuwerd, waar ze samenleefden in een gemeenschap en al hun persoonlijke bezittingen deelden met de groep, zoals in het vroege christendom ook gebeurde. Van Schurman speelde een belangrijke rol in de religieuze gemeenschap, waar ze later op zeventigjarige leeftijd overleed.

Anna Maria van Schurman en het ontstaan van de Universiteit

Vandaag de dag is de Universiteit Utrecht een internationaal georiënteerde organisatie waar meer dan 8000 mensen werken. En ruim dertigduizend studenten volgen er onderwijs. Maar dat is niet altijd zo geweest, het begon klein, in één zaal aan het Domplein. De universiteit was toen uitsluitend toegankelijk voor mannen. Maar in die eerste collegezaal zat achter een gordijn verscholen een vrouw. Haar naam was Anna Maria van Schurman. In de zesde aflevering van Verleden van Utrecht komt u erachter hoe haar dat lukte.

Een Beetje Nederlands: Anna Maria van Schurman

Veel mensen denken dat Aletta Jacobs de eerste vrouw was die in Nederland studeerde aan een universiteit, maar dat klopt niet. Die eer is voor Anna Maria van Schurman, die al vele jaren voor Jacobs colleges volgde aan de Universiteit van Utrecht. In een tijd waarin de universiteit eigenlijk alleen toegankelijk was voor mannen. Reden genoeg om eens te kijken naar het leven van deze briljante vrouw!
Podcast van Een Beetje Nederlands, de podcast voor iedereen die beter Nederlands wil leren luisteren! Voor mensen op niveau B1/B2. Afleveringen over allerlei onderwerpen in duidelijk en helder gesproken Nederlands.

Verder lezen

- Maria van Schurman, *Eucleria, of uitkiezing van het beste deel*. Amsterdam, 1684.
- De gedichten zijn met enkele aanpassingen overgenomen uit: *Verbastert Christendom. Nederlandse gedichten van Anna Maria van Schurman (1607-1678)*. Ed. Pieta van Beek. Houten, 1993, p. 52, 61.
- De briefwisseling met River is overgenomen uit Anna Maria van Schurman, *Whether a Christian Woman Should Be Educated and Other Writings from Her Intellectual Circle*. Editie en vertaling Joyce L. Irwin. Chicago: University of Chicago Press, 1998.
- Mirjam de Baar, 'Anna Maria van Schurman' in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*
- Katlijne van der Stighelen, *Anna Maria van Schurman (1607-1678) of 'Hoe hooge dat een maeght kan in de konsten stijgen'* (Leuven 1987).
- Mirjam de Baar e.a. red., *Anna Maria van Schurman (1607-1678), een uitzonderlijk geleerde vrouw* (Zutphen 1992) [in het Engels vertaald als *Choosing the better part. Anna Maria van Schurman (1607-1678)* (Dordrecht etc. 1996), met uitvoerige bibliografie].
- Pieta van Beek, *De eerste studente: Anna Maria van Schurman 1636* (Utrecht 2004).
- Ode aan Anna Maria van Schurman door Emma van Bijnen. Amsterdam Museum, 16 juli 2024. Hier vind je oden aan nog veel meer vrouwen die hebben geleefd in Amsterdam.
- Portretten van en door Van Schurman vind je op de website van het Rijksmuseum.
- Meer informatie over Anna Maria is te vinden in de DBNL.

https://www.literatuurgeschiedenis.org/schrijvers/anna-maria-van-schurman